

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili darsliklarida o'quvchilarning lug'at bilan ishlash ko'nikmasini oshirish

Gulnora Sherbek qizi Shomurodova
shomurodovagulnora3@gmail.com

Tabassum Nurmurod qizi Xolmurodova
tabassumxolmurodova@gmail.com

Shodiya Sodiq qizi Qosimova
shoxruxqosimov78@gmail.com

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali

Annotatsiya: Ushbu maqolada lug'at o'zi nima? Ona tili darsliklarida lug'at bilan ishlashning o'rni qandayligi haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, lug'at turlari va ularning o'quvchilar uchun ahamiyati ta'kidlab o'tiladi.

Kalit so'zlar: ona tili, lug'at, ensiklopedik lug'at, lisoniy lug'at, adabiy til, sheva, faol so'zlar, nafaol so'zlar, matn, yangi so'zlar, talaffuz, ko'p ma'no, so'z birikmasi, bir tilli lug'at, ikki tilli lug'at, qayta bayon qilish

Improving students' vocabulary skills in the mother tongue textbooks of general secondary schools

Gulnara Sherbek kizi Shomurodova
shomurodovagulnora3@gmail.com

Tabassum Nurmurad kizi Kholmurodova
tabassumxolmurodova@gmail.com

Shodiya Sadiq kizi Kasimova
shoxrukhqosimov78@gmail.com

Samarkand State University Kattakorgan branch

Abstract: In this article, we will find answers to the questions, what is a dictionary? Native language textbooks talk about working with vocabulary. It also highlights the types of vocabulary and their importance for students.

Keywords: mother tongue, dictionary, encyclopedic dictionary, linguistic dictionary, literary language, dialect, active words, passive words, text, new words, plural meaning, you compound, monolingual dictionary, bilingual dictionary, multilingual dictionary, restatement

Ona tili - har bir elatning, millatning o'z tili. Ona tili lug'at tarkibi, shu xalqning madaniyati, urf-odatlarini ifodalovchi so'z va tushunchalardan tarkib topadi. Shunday ekan, tilni lug'at tarkibisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Lug'at - 1) Muayyan hududda yoki shevada mavjud bo'lgan so'zlar yig'indisi, leksika. 2) So'zlar, so'z birikmalari, iboralar ma'lum tartibda joylashgan, uning kelib chiqish tarixi, ma'nolari qaysi uslubga xosligi, talaffuzi kabilar izohlangan kitob.

Lug'atlar o'quvchilar uchun muayyan ahamiyatga ega. Ular o'quvchilarni ma'lum tillar bilan tanishtirishga, biron narsa haqida ma'lumot yetkazishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham, maktab darsliklaridagi matndagi noaniq, tushunarsiz, nofaol so'zlarning ma'nolariga izoh berish o'quvchilar uchun alohida ahamiyat kasb etadi. O'quvchilardan lug'at - diktantlar olish natijasida ulardagi lug'at boyligini oshirish, nutqida ishlatilmaydigan so'zlarni faol nutqqa o'tkazishga erishish mumkin. Har bir lug'at turi o'quvchilar uchun alohida ahamiyatga ega. Shu nuqta'I nazardan, tilshunosligimizdagi lug'atlarning bir nechta so'zini sanab o'tamiz.

1. Ko'zlangan maqsadiga ko'ra lug'at turlari:

- a) ensiklopedik (qomusiy) lug'at.
- b) Lisoniy (lingvistik) lug'at

Ensiklopedik lug'atlarda tabiat va jamiyatdagi narsa - hodisalar, tarixiy voqea - jarayonlar, buyuk shaxslar, davlatlar haqida ma'lumotlar beradi. Lisoniy lug'atlarda esa, so'zning ma'nosi, imlosi, talaffuzi, xullas, barcha til birliklari haqida ma'lumot beriladi. Bunday lug'atlarga izohli, imlo, tarjima lug'atlarini kiritishimiz mumkin. Masalan, "O'zbek tilining izohli lug'ati" (1981), "O'zbek tili antonimlarining izohli lug'ati" (Sh. Rahmatullayev, N.Mallayev, R. Shukurov.1980)

2. Tanlangan tillar miqdoriga ko'ra lug'at turlari :

- a) Bir tilli
- b) Ikki tilli
- c) Ko'p tilli

"Adabiyotshunoslik terminlari lug'ati" (H.Homidiy, Sh.Abdullayeva, S.Ibrohimova 1967) bir tilli, "Adabiyotshunoslikning qisqacha ruscha-o'zbekcha terminologik lug'ati" (N.T.Hotamov 1969) ikki tilli, "Lotincha - o'zbekcha - ruscha normal antonimiya lug'ati" (A.A.Asqarov, H.Z.Zohidov 1964) ko'p tilli lug'atlarga misol bo'ladi.

Maktabda o'quvchilar nutqini rivojlantirishda har bitta lug'at turining o'z o'rnini bor. Shunga ko'ra, lug'at ustida ishlash metodikasi to'rtta asosiy yo'nalishdan iborat:

1.O'quvchilar lug'atini boyitish ya'ni yangi so'zlarni, bolalar lug'atida bo'lgan ayrim so'zlarning yangi ma'nolarini o'zlashtirish. Ona tili darslarida bir nechta yangi so'zlarning ma'nosini o'zlashtirish orqali amalga oshiriladi.

2. O'quvchilar lug'atiga aniqlik kiritish. Bunda o'quvchi to'liq ma'nosini bilmagan so'zlarning ma'nosiga aniqlik kiritish, uning ko'p ma'nolarini topish, sinonim va antonimlari bilan qiyoslash orqali amalga oshiriladi.

3. Lug'atni faollashtirish ya'ni o'quvchilar ma'nosini tushunadigan, ammo o'z nutq faoliyatida ishlatmaydigan nafaol lug'atidagi so'zlarni faol lug'atga o'tkazish. Buning uchun shu so'zlar ishtirokida gaplar, birikmalar, matnlar tuziladi hamda ular qayta bayon qilish yoki yozish orqali mustahkamlanadi.

4. Adabiy tilda ishlatilmaydigan so'zlarni o'quvchilar faol lug'atidan nafaol lug'atiga o'tkazish. O'quvchilar nutqida faol qo'llanadigan so'zlarni boshqa adabiy tildagi ma'nodoshlari bilan almashtirish va ulardan matnda foydalanish orqali tashkil etiladi.

Mumtoz matn va lug'atlar bilan ishlash.

Afv deb kechurmakni aytilur. Bir kishi qilgan kamchiliklarini bo'yniga olub, o'kunub, kechurmakni so'rasa, afv qilmoq lozimdur. Chunki afv yaxshi xulqlarning afzali, insoniyatning fazilatidir. Janobi Haq "Qur'oni Karim" da afvni maqtab madh qilmishdir. Oliyjanob kishilar uzurni qabul qilur. Bir kishi qusur va qabohatini bo'yniga olub uzr aytsa, afv qilur, kechirur. Kattalik va ulug'likning lazzati birovdan o'ch olmakda emas, balki afv qilmakdadur.

Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq"

8-sinf ona tili darsligida berilgan yuqoridagi matn asosida lug'at ustida ishlaymiz va ma'nosini aniqlaymiz.

*afv - gunohidan o'tish, kechish, kechirim, uzr.

*xulq - [xulq+atvor] fe'l - atvor, xarakter.

*afzal - eng fozil, fazilatli. Yaxshi a'lo, ortiq.

*fazilat - (arabcha) 1. Afzallik, ijobiy xislat. Yaxshi xulq va xususiyat. 2. Xotin - qizlar ismi.

*madh - (arabcha) maqtov, hamd - sano aytmoq.

*qusur - (arabcha) kamchilik, nuqson, nomukammallik.

*qabohat -(arabcha) qabih ish, razillik, beadablik. Yaramas xatti - harakat.

*o'ch - haqorat, alam, yomonlik uchun qilinadigan javob tarzidagi ish, yomonlik, qasd.

Shu kabi lug'atlarni ma'nosini o'rganish orqali lug'at boyliklarini oshirish mumkin.

Foydalangan adabiyotlar

1. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi birinchi jild. Toshkent. 2000

2. To'lanboyeva Mohinur Xurshidbek qizi. Matn tavsifi va matn turlari.

Международный научный журнал "Новости образования исследование в XXI веке" №8. В.286

3. “Falsafa, Mantiq, Etika, Estetika” fanidan ma’ruzalar matni. Toshkent-2018.B.90.

4. 8-sinf Ona-tili darsligi. Cho’lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent- 2019. B.51.